

AQLI ZAIF BOLALAR PSIXOLOGIYASI

Fayzulloyeva Nozima Elmurot qizi

Termiz davlat pedagogika instituti Maktabgacha ta'lim fakulteti talabasi.

Annotatsiya: *Mazkur maqolada aqli zaif bolalar psixikasining rivojlanish xususiyatlari ochib beriladi. Aqli zaif bolalarning bilish jarayonlarining o'ziga xos tomonlari haqida ma'lumotlar keltiriladi. Hamda aqli zaif bolalar shaxsining shakllanishiga oid nazariy bilimlar bayon etiladi. Alohida yordamga muhtoj bo'lgan bolalarni sog'lomlashtirish, ularni sog'lom tengdoshlari qatoriga qo'yish, ijtimoiy, moddiy jihatdan qo'llab-quvvatlash va mustaqil hayotga tayyorlash, idrok etishi va tafakkuri, aqliy va ruhiy holatlarini atroflicha o'rganish va mavjud turli darajadagi muammolarini bartaraf etish kabi masalalar bugungi kunning eng dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi.*

Kalit so'zlar: *Aqli zaif bolalar psixologiyasi, nutq, idrok, o'yin, tasviriy faoliyat, pertseptiv harakat, didaktiv o'yinchoqlar, tafakkur, tafakkurning rivojlanishi Maktabgacha ta'lim yoshdagi ta'lim-tarbiya berishda o'yin texnologiyalaridan foydalanish o'rni va ahamiyati haqida so'z yuritiladi. Unda o'yin turlari va xarakter xususiyatlari ko'rsatib beriladi.*

MAVZUNING DOLZARBLIGI

Dunyoda benihoya ojiza, maxsus parvarishga muhtoj bo'lib tug'iladigan va qisqa vaqtda jonli mavjudod ichida eng yuqori cho'qqiga chiqqan oladigan, barcha narsalarga o'z hukmini o'tkazadigan, tabiat qonunlaridan foydalangan holda uni ham o'z muhofazasiga oladigan, ontogenetik taraqqiyot bosqichida qisqa vaqtda mislsiz katta yo'lni bosib o'tadigan qudratga ega bo'lgan – inson bolasidir. Uning kuch-qudrati aqlidandir.

Har bir davlat, jamiyat taraqqiyoti, uning istiqboli shu davlat, mamlakatda yashovchi fuqarolarning aqliy saviyasi bilan belgilanadi. Shu sababli ko'pgina taraqqiy etgan davlatlar aqilli, idrokli, iqtidorli, ma'lumotli, qobiliyatli, talantli kishilarni o'zga mamlakatlardan o'z davlatiga olib kelish choralarini ko'rishgan. AQSH ning hozirgi kundagi taraqqiyot darajasiga yetishida ham bu yetakchi omillardan birini tashkil etadi.

Inson ruhiyatini o'rganish nihoyatda murakkab. Diagnostika ishlari uchun, yordamchi maktablarni butlash uchun bolalar ruhiyatini o'rganish juda zarur hisoblanadi, chunki yordamchi maktablardagi ta'lim-tarbiyani samarali olib borish uchun ham bu boradigi ma'lumotlar kerak. Inson ruhiyatini atroflicha o'rganish kishidan har tomonlama bilim va malakalar bo'lishi talab etilishi bilan bir qatorda bilim, yetarlicha hayotiy tajriba ham talab etiladi. Aqli zaif bola ruhiyatining o'ziga xos xususiyatlarini bilish asosida ular bilan olib boriladigan o'quv tarbiyaviy ishlar mazmun-mohiyati belgilanadi. Aqli zaif bolalarning shaxsiy hujjatlari bilan tanisha borib, o'qituvchi, tarbiyachi bolaning kasallik tarixi, kasallik qoldirgan asorat xususiyatlarini tahlil qiladi. Aqli zaif bolalarni o'rganish yuzasidan ko'plab olimlar tomonidan izlanish va o'rganishlar olib borilgan. Bu borada

L.S.Vigotskiy, T.A.Vlasova, L.V.Zankov, G.E.Suxaryova, M.S.Pevzner, L.S.Rubinshteyn kabi yetuk psixolog va olimlarning olib borgan izlanishlari, tadqiqodlari va ular tomonidan yaratilgan metodikalaridan hozirgi kunda keng foydalanib kelinmoqda. Olimlar tomonidan aqli zaif o'quvchilarning idrok, tafakkur, xotira, diqqat, nutq kabi psixologik xususiyatlari atroflicha o'rganilgan. Fazoviy buzilishlar aqli zaif bolalarda kuzatiladigan eng ko'p tarqalgan va eng ko'p uchraydigan nuqsonlardan biridir. T.N.Belovinaning ta'kidlashicha, fazoni idrok etish har xil nuqsonli a'zolarning turli hil intermodal aloqalariga asoslanadi. Fazoda komponentning to'liqligi ko'zga ta'sir etayotgan turli funksiyalarga' bog'liq: uning o'tkirligiga, pertseptiv maydoniga, ko'z o'lchagichga va b.q. Negaki, aqli zaif bolalar bu darajaga to'liq yetgan bo'lmaydilar. Aqli zaif bolalarga xos bo'lgan uyatchanlik va xarakterlar koordinatsiyasining kamligi, bolaga nisbatan yaqinda turgan narsalar bilan ko'rib tanishishning shakllanishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Aqli zaif bolalarga maqsadsiz xarakterlanish va ortda qolishlari xos bo'ladi.

Tadqiqotlarga qaraganda, aqli zaif bolalar xotirasi 11-12 yoshda bir oz rivojlanar ekan. 13-14 yoshlarda esa aqli zaif bolalar mustaqil ravishda mantiqiy tushunchalardan foydalanishlari mumkin. 15 yoshlarda esa aqli zaif bolalar materialni eslab qolish qobiliyati normal bolalarga yaqinlasha boshlaydi. Bu shundan dalolat beradiki, aqli zaif bolalar bilan olib boriladigan ishlar o'z vaqtida to'g'ri va aniq yo'lga qo'yilsa, bu ularning rivojlanishiga yordam beradi.

Nutq nuqsonlarining aqli zaif bola umumiy ruhiy taraqqiyotiga salbiy ta'siri J.I.SHif qo'llanmasida atroflicha, chuqur tahlil qilib berilgan. Unda e'tirof etilishicha, aqli zaif bolalar bilan normal bola orasidagi farq ularning faol nutqlarida ko'zga tashlanar ekan. Aqli zaif bolalar o'z nutqlarida sifat, fe'l, bog'lovchilardan juda kam foydalanar ekanlar. Maktabgacha yoshdagi aqli zaif bolalar ko'pincha bir so'zdan iborat gaplarni qo'llaydilar. Bu "gap-so'zlarda" bayon etilayotgan fikr ajratilmagan bo'ladi. S.N.Rojdestvenskiyning ta'kidlashicha "So'zdagi tovushlarni farqlamasdan, ularni ajratmasdan, bolalarni o'qish va yozishga keyinchalik to'g'ri yozishga o'rgatish mumkin emas". Aqli zaif bolalarda o'z kuchiga ishonch xosil qilmasdan turib, yordamchi maktablar o'z oldiga qo'ygan maqsadlariga erisha olmaydi.

Ma'lumki, maktabgacha bo'lgan yoshdagi rivojlanish, erta yoshda kuzatiladigan rivojlanishning davomi hisoblanadi. 3 yoshda ma'lum o'sish sodir bo'lishiga qaramay, kelgusi rivojlanish ilgari erishilgan darajaga tayanadi. Shu bilan birga, bu yosh o'z xususiyatlari, o'z vazifalariga ega. Ularning ko'pchiligi ilk bor yuzaga keladi.

Maktabgacha yoshdagi meyorda rivojlanayotgan bolada butun psixik rivojlanishida katta o'zgarishlar sodir bo'ladi. Uning idrok qilish faolligi o'ta tez o'sib boradi - zehni rivojlanadi, ko'rib fikrlashi rivojlanadi, mantiqiy fikrlashga asos olinadi. Idrok qilish imkoniyatlari o'sishiga ma'naviy xotira, ixtiyoriy diqqat-e'tiborining tiklanishi yordam beradi.

Bolaning atrofdagi olamni idrok qilishida hamda muloqat va bolalar faoliyatining har xil turlari rivojlanishida nutqning ahamiyati yetarli darajada o'sib boradi. A.V.Zaporojets

qo'llanmalarida ta'kidlanishicha, maktabgacha ta'lim muassasalari bolalarida faqatgina aniq ko'rgazmali tasavvurlarga tayangan holdagina so'zli ko'rsatmalar bo'yicha harakatlarni bajarish, tushuntirishlar asosida bilimlarni o'zlashtirish imkoniyati yuzaga keladi.

Faoliyatning yangi turlari yuzaga keladi, xususan, o'yin - maktabgacha ta'lim muassasalari bolalari birgalikdagi faoliyatining birinchi va asosiy turi bo'lsa, tasviriy faoliyati -bolaning birinchi mahsuldor faoliyati; mehnat faoliyati belgilari. Bola shaxsining jadal rivojlanishi sodir bo'ladi. Iroda rivojlanishi belgilanadi. Bola axloqiy tasavvurlarni, xulq-atvor shakllarini o'zlashtirib, inson jamiyatining kichik bir a'zosiga aylanadi.

Maktabgacha yoshdagi normal rivojlanayotgan bolada idrok qilish faolligi o'sib boradi. Atrofdagi olamni bilishga qiziqishi ortadi. Bog'cha bolalarining hammaga ma'lum yoshdan o'tishi bejiz emas. Maktabgacha yoshdagi bolani endi atrofdagi predmetlarning nafaqat tashqi ko'rinishi va vazifasi, balki, predmet va hodisalar o'rtasidagi aloqa va munosabatlar, ular asosida bor bo'lgan sababli bog'liqliklar, odamlarning o'zaro munosabati, axloqiy va ijtimoiy aloqa va qonuniyatlari qiziqtiradi. Aqli zaif bolalar uchun maktabgacha yosh davri pertseptiv harakatning boshi bo'lib keladi. Bolada predmet, o'yinchoqlarga bo'lgan qiziqishining uyg'onishi asosida ularning va munosabatlari bilan tanishishi ham yuzaga keladi. Bolalik davrining beshinchi yili aqli zaif bolaning idrok qilishi rivojlanishida keskin burilish kuzatiladi. Bolalar namunaga ko'ra tanlay oladi (rangi, shakli, kattaligi bo'yicha). Ayrim bolalarda, shuningdek, butunligicha idrok qilish rivojlanishida siljish ham mavjud bo'ladi.

Aqli zaif bolalarning idrok qilishi bilan bir qatorda normal aql-idrokga ega bolalar rivojlanishidan sezilarli farqlari ham bor. Bolalar ko'rish orqali tushunish asosida namunaga ko'ra tanlashni egallab, biroq, ko'p sonli belgilardan tanlashni amalga oshira olmaydi, yaqin xususiyatlarni faqrlashda qiynaladilar, bu xususiyatlarni didaktik o'yinchoqlar bilan harakatlarda hisobga ololmaydilar.

Ajratilgan belgilar bo'yicha umumlashtirish imkoniyati, muayyan belgi bo'yicha predmetlar qatorini buza olish, shu qatorda predmet joyini topishga maxsus o'quvlarsiz erishib bo'lmaydi. Butun obrazning shakllanishi ancha orqada: bolalarning yarmida obraz-harakat asosi bo'a olmaydi va hech qanday shaklda bola bilan tiklana olmaydi (na predmetli tasvir shaklida, na qirqilgan rasmlarni yig'ishda), boshqa yarmida esabuzilgan, to'liq bo'lmagan obrazlar mavjud bo'ladi.

Aqli zaif bolalarda ko'rgazmali harakat tafakkur rivojlanishi orqada qolish bilan tavsiflanadi. Maktabgacha bo'lgan davrning oxiriga kelib barcha bolalar ham amaliy natijaga erishishga, ya'ni predmetning siljishiga, qo'llanilishiga yoki o'zgarishiga to'g'ridan-to'g'ri qaratilgan yoki qo'l quroli bilan bajarilgan harakat bor amaliy vaziyatlarni bajara olmaydi. Shu bilan birga normal aql-idrokli bolalar bu vazifalarni kichik maktabgacha bo'lgan yoshda bajaradi. Aqli zaif bolalar ko'pincha muammoli vaziyatning borligini anglamaydi, umuman tushuncha bor hollarda esa yechimni qidirishni yordamchi vositalardan foydalanish zaruriyati bilan bog'lamaydi. Garchi ularni bolalikdan yordamchi vosita yoki qurol sifatida inson bilan yaratilgan predmetlar o'rab turgan bo'lsa ham.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. "Alohida yordamga muhtoj bolalarni tarbiyalashda oila va maktab hamkorligi" Ilmiy-metodik to'plam, T-2013
 2. "Praktikum po psixologii umstvenno otstalogo rebyonka". M., 1985.
 3. Abu Ali ibn Sino. Tib qonunlari. Uch jildlik, saylanma. Xalq merosi.1993.
 4. Abu Nasr Forobiy. "Fozil odamlar shahri" \ tuzuvchi Mahmudov M. - T.: Xalq merosi. 1993
 - 5 Burlachuk L.S. Psixodiagnostika: Uchebnik dlya vuzov. SPb.: Piter, 2001.
- Saydaliyevich, U. S., & Sardorbek, S. (2022). FIGHT AGAINST OFFENSES. RESPONSIBILITY OF MILITARY SERVICES. MODELS AND METHODS FOR INCREASING THE EFFICIENCY OF INNOVATIVE RESEARCH, 11(1), 359-366.
- Tojimatovich, A. A., & Saydaliyevich, U. S. (2022). Abduganiyev Jamhurbek Isroil oqli.". Life of the Faculty of Military Education." Zien Journal of Social Sciences and Humanities, 8, 6-9.
- Tojimatovich, A. A., Saydaliyevich, U. S., & Isroil oqli, A. J. (2022). Life of the Faculty of Military Education. Zien Journal of Social Sciences and Humanities, 8, 6-9.
- Saydaliyevich, U. S. (2022). Struggle of the peoples of Central Asia against the Achaemenids Tomaris, Shirak. Periodica Journal of Modern Philosophy, Social Sciences and Humanities, 6, 64-67.
- Kuyoshbek, Y., Nurmukhammad, K., Arabboy, Y., Sardorbek, S., & Saydaliyevich, U. S. (2022). THE CONQUEST OF CENTRAL ASIA BY THE ARABS. In INTERNATIONAL SCIENTIFIC RESEARCH CONFERENCE (Vol. 1, No. 4, pp. 130-134).
- Tojimatovich, A. A., & Saydaliyevich, U. S. (2021). Formation Of Science as A Value and Classification of Values. Texas Journal of Multidisciplinary Studies, 3, 172-178.
- Saydaliyevich, U. S. (2021). Abdulhakimov Shahzodbek Abdurashid oqli, and Xofizov Javohirbek Qurbonboy oqli.". UNDERSTANDING AND CONCEPTING BALLS IN THE SPIRIT OF MILITARY PATRIOTISM." Galaxy International Interdisciplinary Research Journal, 9, 924-929.
- Khalilovich, M. S., Saydaliyevich, U. S., & Oqli, A. O. M. (2022). Education of young people in the spirit of military and patriotism. Galaxy International Interdisciplinary Research Journal, 10(2), 572-574.